

DIN PUBLICAȚIUNILE CASSEI ȘCOALELOR

SPIRITUL PUBLIC ȘI LITERATURA

ÎN

EPOCA UNIRII

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ ÎN ZIUA DE 24 IANUARIE 1915
LA SERBAREA ȘCOLARĂ DELA TEATRUL NAȚIONAL

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB», ION C. VĂCĂRESCU

No. 4, STRADA UMBREI, No. 4

1915

DIN PUBLICAȚIUNILE CASSEI ȘCOALELOR

SPIRITUL PUBLIC și LITERATURA

ÎN

EPOCA UNIRII

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ ÎN ZIUA DE 24 IANUARIE 1915
LA SERBAREA ȘCOLARĂ DELA TEATRUL NAȚIONAL

DE

N. IORȚA

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB», ION C. VĂCĂRESCU

No. 4, STRADA UMBREI, No. 4

1915

Spiritul public și literatura în epoca Unirii

Conferință ținută în ziua de 24 Ianuarie 1915 la serbarea școlară dela Teatrul Național de N. IORGA

Dați-mi voie, fiindcă aceasta este o serbare școlară, sau trebuie să fie o serbare școlară, să vorbesc așa cum aș vorbi în fața unui auditoriu de școlari. Aceasta fixează dela început prin urmare tonul părintesc în care voi vorbi. Dacă școlarii, din motive pe care nu le cunosc, nu sunt toți aici, cuvintele mele tipărite măcar se vor îndrepta către dînșii. Nu va fi o conferință publică, ci o sfătuire a unui profesor mai în vîrstă. Să se îngăduie deci unui profesor mai în vîrstă, ce are oameni în vîrstă între foștii săi elevi, să vorbească în acest ton potrivit serbării care se prăznuiește, și nu auditoriului care, alături cu școlarii, a binevoit să vie aici.

Dacă înnaintea mea aș fi văzut numai pe școlarii, împărțiți pe școli, ai Bucureștilor, atunci li-aș fi spus ceia ce li spun acum din depărtare: Îmi pare

bine că vorbesc aici copiilor, și niciun auditoriu nu m'ar fi bucurat mai mult în momentele acestea, înaintea nimănui n'aș fi vorbit cu mai multă bucurie ca înaintea lor. Pentru că trăim într'o vreme de prefacere, și pe omul în vîrstă Dumnezeu știe cît de multă osteneală întrebuițezi pentru a-l face cum îl vrei și cum îl cere timpul, și, iarăși, Dumnezeu știe cît de puțin folosești prin silințele pe care le cheltuești pentru a-l face cum voiești, potrivit cu nevoile timpului. Omul pe care l-a crescut altul rămîne totdeauna, orice ai spune, în toată viața lui, așa cum au fost învățătorii lui sau așa cum totuși a ieșit din învățătura oamenilor, poate foarte buni, cari l-au avut în mîină la o vîrstă cînd se formează sufletul omenesc. Generațiile acestea tinere însă *noi* le avem în mîină astăzi; și nu există silință omenească pe care să nu fim datori a o întrebuița, cu toată jertfa timpului și ostenețelor noastre, pentru a le face așa cum cer timpurile care vor veni.

Pentru că pot spune tuturor acelor cari sînt aici și altora cari vor afla spusele de aici: un lucru să nu-și închipuie cîtuși de puțin, că viitorul va fi cum e prezentul sau cum a fost trecutul.

Noi am fost o bucată de vreme un popor cu adevărat ocrotit de Dumnezeu, în sensul acela că Dumnezeu n'a cerut dela noi nicio sforțare, sau am crezut noi, date fiind împrejurările în mijlocul cărora trăim, că Dumnezeu nu cere dela noi nimic decît ca în această admirabilă natură, cu frumuseța fizică atît de răs-

pîndită la noi și cu deșteptăciunea firească a neamului nostru, să trăim ca în acea Arcadie fericită pe care o cîntau poeții de odinioară. De-odată ne-am găsit strămutați, în momentul de față, în cea mai cumplită întrecere, crudă, feroce, nemilostivă, între neamuri. Cine-și închipuie că aceasta o să dureze cîteva luni sau câțiva ani, nu-și dă seamă de însemnătatea problemelor care se deschid acuma, nu-și dă seamă de furia cu care aceste probleme vor fi urmărite de fiecare națiune în singurul sens favorabil ei.

Acesta nu este un incident tragic în viața omenirii, ci începutul unei întregi epoce în care tot ce e vigoare trupească, tot ce e deșteptăciune, în care tot ce creșterea voinței poate da unui popor va fi întrebuintat, de o parte și de alta, pentru biruință, care nu va cunoaște niciun fel de compătimire, niciun fel de iertare pentru învins.

Pe urmă vor veni alte timpuri, dar acele timpuri vor veni numai pentru oamenii cari vor fi biruit în această luptă. Și mulți dintre aceia cari se găsesc în vrîsta tineretului și în vrîsta bărbăției astăzi, vor cădea în lupta aceasta, sau se vor istovi în silințele păcii, care poate fi tot așa de sleitoare ca și silințele din clipa războiului; își vor istovi toate silințele multe generații în această muncă amarnică. Și de aceia generația care se formează acum trebuie să fie atît de puternică, atît de sigură de drumul ei, atît de pregătită de a face față tuturor greută-

ților, pentru ca noi să rămînem, să ne mărim și să putem însemnă ceva pe lume. (Aplause înflăcărate.)

Vedeți: eu urmăresc de aproape, de multă vreme, une ori cu ochii înduioșați ai profesorului, alte ori cu ochii mînioși ai criticului, urmăresc cum se dezvoltă generațiile tinere. Le prind într'un moment al dezvoltării lor, când calcă pragul Universității, și, de oare ce la noi, din nenorocire, legăturile dintre profesori și școlari se pierd în momentul chiar cînd cineva și-a luat diploma și părăsește băncile școlii, și de oare ce foarte rare ori se întîmplă acel frumos act de pietate, pe care-l întîlnești în alte țeri, de a vedea la lecția profesorului care începe a îmbătrîni pe școlarul lui de odinioară, ajuns om și care vine totuși din cînd în cînd să se împropăteze la izvorul de unde a băut băutura dumnezeiască a idealului, sau de a vedea la un profesor foarte bătrîn un om cu părul alb care a fost cîndva ucenicul lui, de oare ce aceasta la noi nu se prea întîmplă, răpede dai drumul unui rînd de școlari pentru alții. Evident că am avut adese ori să constat lucruri care nu mi-au plăcut, de și nu am conștiința să fiu într'o măsură măcar răspunzător pentru aceste lucruri. Cînd vin, din fundul unor locuri frumoase și pustii, pentru cîteva zile aici, în București, ca să îndeplinesc datoriile mele profesionale și altele, poate că mă înrîurește și deosebirea prea bățătoare la ochi între un mediu și altul, dar poate să fi băgat de seamă și alții un lucru: Prea răsar dela o bucată de vreme tineri cari, ca

în petrecerile romane de pe vremea decadenței de odinioară, cu cununa pe frunte, eleganți, merg pe un drum care pare să fi fost croit de soartă anume pentru dînșii. Pe vremea mea, mi se pare, erau mult mai mulți băieți săraci decît astăzi; erau băieți istoviți de muncă, ce purtau ca o icoană a suferinței scrisă pe fața lor. Ce n'am făcut noi pe timpuri: socialism de mila omenirii, naționalism din iubirea nației noastre, lucruri care acum ori nu se fac ori se fac altfel: socialism pentru zestre mare și situații politice; naționalism pentru a ajunge membru în Consiliile de administrație ale tuturor societăților — să zicem: de păduri.

De acestea nu știam noi. Noi am intrat în viață cu o adîncă convingere despre sensul înalt și misiunea grea a vieții. Băieți cari la 20 ani aveau curajul să întemeieze o familie, cari la 20 ani luau o catedră în primire, cari înfruntau străinătatea cu cît învățam noi, — și numai noi știm cît de puțin se cerea dela noi aici, dar noi învățam, de și nu ni se cerea, pe cînd acum a venit o vreme cînd se cere și cu toate acestea nu se învață. (Aplause, ilaritate.)

Îndrăzniam cu două lecții de istorie universală să intrăm în luptă cu școlarii Universităților din Apus: eu singur am început lecțiile la Școala de Înnalte Studii din Paris, alături de fruntași ai tineretului universitar frances, avînd la activul meu două singure lecții ale răposatului Nicolae Ionescu. În felul acesta intra cineva în luptă atunci, și ne resimțim: suntem poate prea bătrîni pentru

vârsta noastră, prea storși pentru anii la cari am ajuns ; bătrîneța noastră începe la 40 de ani, fiindcă am dus o luptă necurmată cu viața, și de aceia avem despre viață cu totul altă concepție decît concepția pe care o seamă din tineret o are astăzi, — tinerii cari cer cei cinci sute de franci la sfîrșitul studiilor și găsesc că încă e foarte puțin, cari desprețuesc «provincia» și vreau să fie neapărat la București — sufletul lor nu se poate pierde doar în vulgaritatea vieții din cine știe ce colț de țară! —, tineri de aceștia cari fac totdeauna ceva mai puțin decît este absolut necesar, ca să iea mult mai mult decît ceia ce li se cuvine. (Aplause.)

Ei bine, tinerii aceștia grași, triumfători, pe cari-i întilnești a doua zi după ce au părăsit băncile școlii în locuri înnalte ale vieții sociale, tinerii aceștia nu mă jignesc, dar mă îngrozesc pentru viitorul țerii noastre. Din aceștia nu se fac oamenii cari mucezesc în tranșee, oamenii cari, putînd să aibă un viitor mare în viața culturală și în viața politică a țerii lor, cu toate acestea stau acolo lîngă cel din urmă meșteșugar, lîngă cel din urmă fecior de țeran și sunt gata să-și verse sîngele împreună cu dînsul, iar, cînd genele lor obosite se închid seara, mulțumesc lui Dumnezeu, pe toate cîmpiile de luptă ale Europei, că i-a ajutat să-și poată cheltui toată vigoarea și să-și poată sacrifica însăși viața lor pentru țară (aplause îndelung prelungite).

Să mă ierte oficialitatea școlară, care mă cunoaște prea bine ca să-și închipuie că pot vorbi

altfel, să mă ierte toată oficialitatea școlară, până la prietenul meu d-l Ministru al Instrucțiunii Publice, dacă amintesc aceste lucruri, dar ele trebuiesc amintite cât mai mult, ca să între cât mai bine în conștiința unei mari părți din tineretul nostru, și pentru ca aceștia cari cresc astăzi să nu ni mai dea exemplele de tineri bine nutriți, răpede mânâți de vîntul ambițiilor, de cari avem prea mulți astăzi. Mai slăbuți și la trup și la poște, mai vînjoși în suflet, mai hotărîți să întrebuițeze viața lor pentru altceva decît pentru satisfacerea de plăceri pe care niciun om pe lume nu le merită. Noi nu suntem puși doar pe lume pentru noi și pentru plăcerile noastre... Dacă Dumnezeu ar fi creat omenirea pentru ca fiecărui individ care o compune să-i meargă bine, atunci cea mai nenorocită zi din dezvoltarea eternă a divinității ar fi fost momentul cînd a format un astfel de exemplar, degradator pentru scînteia divină pe care a așezat-o într'însul.

Și fetele care învață acum la școală să se deprindă cu un lucru: că viața e mai grea decît școala, că nu trebuie așteptat dela viață recompensă și înnaintare față de ce aveau în școală, ci binele pe care îl au la școală se cuvine să-l considere ca o pregătire, ca o înzdrăvenire pentru greutatețile teribile ale vieții. Cînd vom avea lîngă tineri muncitori, femei care să înțeleagă că nu există o mai nobilă misiune decît să îndrăznească a lupta alături de un tînăr sărac, a crește o numeroasă familie pentru țară, a nu fugi de greutatețile casei, cău-

tînd pe toate căile satisfacerea nesănătoasă a unui lux corupător, atunci generația viitoare va fi cu adevărat în stare să apere din toate puterile ei cuceririle pe care Dumnezeu ne va fi ajutat să le realizăm noi (aplauze entusiaste).

Să vă spun un lucru. Sunt poate unul dintre oamenii cari au muncit cu mai multă tragere de inimă pentru țara aceasta și căruia i-a părut mai puțin rău de tot greul și amarul pe care munca aceasta i l-a putut aduce. Cea mai mare mulțumire pentru mine ca bătrîn ar fi să văd, în locul alaiului de vanități de astăzi, în locul mîndrelor trăsuri purtînd pe toți parveniții, în locul îngrămădirii femeilor între care niciuna n'ar fi fost în stare prin munca ei să cîștige haina pe care o poartă, să văd oameni muncitori și modești, într'adevăr potriviți pentru scopurile înalte ale vieții, cari să dea despre capitala României o altă impresie străinilor. Atunci n'ar mai fi Bucureștii un loc de «kaufen-verkaufen» în niciun fel de împrejurări. (Aplause.)

De aceia, cînd am ales astăzi ca subiect de conferință literatura din epoca Unirii, n'am avut de gînd să arunc și eu cîteva valuri de tămîie mai mult sau mai puțin sincere înaintea icoanei ori statuii îndeplinitorilor Unirii, cari vă asigur că, acolo unde sunt ei, n'au cereștile lor nări sensibile pentru aceste vulgare miresme, ei se bucură numai cînd alții au putut face mai mult decît au făcut ei, se bucură de fiecare spor al energiei naționale,

se bucură de fiecare nouă cheltuială de puteri în folosul idealului pentru care au trăit și cu gândul la care au închis ochii. Acesta este singurul fel potrivit de a-i serbători. Elocvența noastră, adevărată sau prefăcută, mai mult sau mai puțin răsufletă și reînnoită pentru ocazia aceasta, n'are absolut nicio valoare înaintea acestor umbre mari.

Umbrele mari nu pot prinde viață, un moment, decît din viața pe care noi am fi dăruit-o pentru scopurile lor; noi îi putem învia doar printr'un singur lucru: prin viața pe care o dăm dela noi. Altfel cununile noastre de flori artificiale, retorica noastră de zile mari, în contradicție absolută cu viața pe care o duc cei mai mulți dintre aceia cari aștern asemenea stîlpări înaintea umbrelor trecutului, toate acestea nu le pot încălzi pe ele, și nu ni pot folosi nouă. E a-și bate joc de aniversările noastre naționale dacă aceste aniversări nu înseamnă două lucruri: un certificat de muncă pentru trecut și un solemn angajament de muncă pentru viitor. (Aplause călduroase.)

De aceia să-mi dați voie să nu amintesc lucruri pe care auditoriul școlar trebuie să le știe, sau altfel de geaba cheltuim pentru școală, trebuie să le știe bine, — nu ca în manuale, și nici tocmai cum le-a spus profesorul, ci trebuie să le știe prin întreaga operă de contopire în sufletul școlarilor a tuturor lucrurilor pe care le cetesc și pe care le aud și a tuturor lucrurilor pe care din banii lor de Duminecă le cumpără pentru a adăugi acel pu-

țin la învățătura pe care au primit-o de la profesorul sau profesoara lor. Din toată cultura un singur lucru e bun: ceia ce fiecare, oricît ar fi de modest, adaugă de la dînsul; altfel cultura nu înseamnă altceva decît un cîmp admirabil sămănat cu o minunată sămînță, care se coboară în brazdă, dînd însă o plantă care va produce la rîndul ei un singur grăunte; și acela va cădea tot acolo, și grăunte din grăunte va merge mai departe fără alt spor. Niciun gospodar cuminte din lume n'ar dori o astfel de exploatație agricolă. Școala și ea e ca un cîmp; pe cîmpul celalt, dacă dă Dumnezeu ploi la timp, dacă este brazda săpată în adînc, dacă este sămînță sănătoasă și tragere de inimă pentru lucru, dintr'un grăunte iese hrana multor oameni, și, an de an, pămîntul ajutat de munca și deșteptăciunea omenească înmulțește și îmbunătățește hrana de care omenirea are nevoie. Așa trebuie să fie și școala: nu cît ai dat, atîta să primești, ci să te minunezi însuși și să mulțumești lui Dumnezeu de cît spor a rezultat din ceia ce ai aruncat tu în adîncul pămîntului.

Prin urmare ce să vă vorbesc eu despre oamenii Unirii? Nu e unul din voi care nu trebuie să știe aceasta; este însuși începutul țerii voastre, și voi trebuie să-l știți cu acea părtenire înduioșată, cu acea sentimentalitate tînără, cu acea înțelegere respectuoasă, de fii, de nepoți de fii, față de părinți, față de bunicii cari au fost cîndva și cari nu se pot coborî întregi în nicio pagină ștearsă de ma-

nual. Noi nu suntem în stare, chiar dacă am fi înzestrați de Dumnezeu cu tot meșteșugul scrisului, dacă ar fi pus pe buzele noastre farmecul unui Ion Hrisostomul, nu suntem în stare să vă dăm de la noi tot ceia ce trebuie să aveți în inimile voastre față de întemeietorii României. Aceasta o puteți elabora numai voi în sufletele voastre. Ați primit, — și el crește neconținut în acest suflet tânăr, unde nu se luptă alte influențe, — cultul pentru începuturile țerii voastre. Și acum să vin eu, la capătul lecțiilor profesorilor voștri, după ceia ce vă vor fi spus fără îndoială toți profesorii și toate profesoarele de istorie în ajunul acestei zile — căci nu-mi pot închipui unul sau una care să fi călcat această datorie —, după toate gândurile voastre, oprite cu evlavie asupra acestei învățături de serbătoare, să vin eu pentru a vă spune ce a fost Unirea, sau cari au fost oamenii mari ai Unirii și, Doamne ferește, să mai adaug la ușurința de a vorbi despre ceia ce nu știe a acestei nații a noastre, să mai adaug ispita mea de elocvență de circumstanță, de serbare. O, nu! Aș sămăna cu un preot care fredonează în altar în momentul când se ridică potirul de argint care cuprinde trupul Domnului. Vor fi și preoți de aceia cari își închipuie că altarul e făcut pentru înfățișarea talentului lor de a îngina cîntece, dar, mă rog, eu nu fac parte dintr'înșii.

Și, iarăși, nu voi face disertații erudite înaintea voastră.

Am luat o foaie de astăzi, în care un om cu multe cunoștințe, pe care am dovedit că le apreciez, discuta: oare e mai mare partea liberalilor sau partea conservatorilor în Unirea Principatelor... (rîsete). Pentru Dumnezeu: acum, după ce a trecut atîta vreme dela 1859, după ce Unirea e așa de departe în trecut, încît, — cum se întîmplă cu toate lucrurile peste care vremea a așternut ca o ceață —, ca să o avem din nou înaintea ochilor, trebuie să o proiectăm în viitor, în razele cele d'întîiu ale unui nou răsărit, în momentul acesta, cînd trecutul nostru, pentru a trăi, trebuie să fie viitorul nostru, cînd noi trebuie să facem ceia ce au făcut ei, în momentul acesta să începem disertații erudite, colorate încă de cine știe ce pasiuni de discordie ale zilei de ieri și de astăzi? Nu, nici aceasta!

Prin urmare, lăsînd la o parte toată munca, toată credința, toată sfințenia cu care actul dela 1859 s'a îndeplinit, și în legătură cu literatura timpului, care este, nu pretextul, ci prilejul — căci este o deosebire între pretext și prilej — acestei conferințe, voi căuta să arăt ce a lipsit Unirii dela 1859 pentru ca astăzi să fim cu mult mai departe de cum suntem, pentru ca să fi fost îndeplinite lucruri pe care să ne ajute Dumnezeu să le facem măcar astăzi, ca să nu se zică, după ce și generația noastră va dispărea, că totuși mai e nevoie ca alții să se avînte spre acele culmi.

Frumoasă a fost dimineața aceia din 24 Ia-

nuarie 1859, dar cine a străbătut cu mintea ziua întregă a putut observa că amiaza n'a fost așa de clară cum se putea aștepta, nici amurgul n'a avut frumuseța la care cineva avea dreptul după minunata înfățișare a celor d'întîiu ceasuri ale zilei. Vezi zice: cum? așa a fost? Din nenorocire, așa a fost! Ce mîndru se înfățișa desvoltarea neamului nostru în momentul cînd războiul Crimeii ne făcea să așteptăm lucruri la care, trebuie să o mărturisim, cu cîtiva ani înnainte nu ne gîndisem aproape de loc. Atunci, în tot tineretul din Muntenia și Moldova, și chiar la oamenii în vîrstă, la oamenii trecutului, cari aveau interes să păstreze trecutul, cari n'ar fi putut cîștiga nimic din schimbarea lucrurilor, la toți a fost ca o nouă înflorire a sufletului. Și un Bibescu-Vodă, un Știrbei-Vodă, un Grigore Sturza, candidatul căzut la tronul Moldovei, toate sufletele acestea învinse în aspirațiile lor către Domnie — poate singur Mihai Sturza, din vina vrîstei înnaintate și a inimii lui de mult veștede, n'a avut această întinerire a simțirilor sale —, au socotit ca o datorie de onoare să asigure pe toți că aceia ce s'a făcut contra lor, mai la urma urmei făcîndu-se pentru țară, s'a făcut și pentru dînșii. Ce poate fi mai frumos în viața unui popor decît să vezi pe învins ridicîndu-se de jos, plin de praful luptei, cu obrazul îmbujorat de rușinea înfrîngerii, spre a spune: înfrîngerea mea a fost făcută cu voia puterilor de sus în folosul neamului meu; îmi pare rău că am apărut o cauză

care nu era bună; voi, biruitorilor, primiți-mă, îngăduiți-mă și pe mine în mijlocul vostru!

Așa a fost la 1859. Este netăgăduit că Domnii de odinioară ai Țerii-Românești, că fiul Domnului de odinioară al Moldovei, candidînd însuși la tron, au avut muștrări de cuget pentru lupta separatistă pe care o duseseră, că au avut curajul să se înfățișeze înaintea lumii și să spună: da, cauza noastră pe dreptate a fost învinsă; niciodată nu ne vom mai gândi la această cauză, părăsită cu totul și în inimile noastre. Și cel mai frumos moment a fost acela cînd a vorbit despre trecut și viitor cel mai mare om al generației dela 1848, unul pe care nu suntem în stare încă astăzi să-l înțelegem pe deplin, și probabil că de aceia am neglijat pînă în momentul de față să punem în mîinile tineretului învățăturile sale, — nemuritorul Mihail Kogălniceanu. S'au succedat atîția miniștri ai Instrucției Publice, dar viața noastră politică este atît de plină de preocupății, atît de nesigură în situația conducătorilor unui departament, încît adese ori planurile cele mai frumoase nu se pot îndeplini pînă în amănunte. De ce nu sunt operele lui Kogălniceanu în mîna fiecărui tînăr pentru ca acel tînăr să se deprindă după acel erou al vremurilor trecute a-și asimila cît poate din nobleța, din sfințenia luptei dusă de acela! Ce moment a putut fi mai frumos în Iași decît acela cînd, înaintea lui Alexandru Cuza, om nou, soldat, care venia liber de orice angajament, de orice amintire, bună sau rea, a

trecutului și vedea numai drumul către viitor, când, înaintea acestui Domn nou și tânăr, în care totul era spontaneitate de suflet, care putea prin urmare făgădui oricui îndeplinirea celor mai îndrăznețe visuri, când înaintea lui se înfățișă Mihail Kogălniceanu pentru a-i aminti că numele de Alexandru este și al lui Alexandru-cel-Bun?

În clipa aceea parcă el vrăjia tot șirul Domnilor țerii noastre, parcă din necropolele, însîngerate astăzi, ale Bucovinei, din necropolele pierdute în munții noștri se ridica tot șirul Domnilor mari ai țerii și, prin graiul fermecat al marelui orator, stăteau înaintea Domnului nou al Moldovei pentru a-i aminti ce sfântă și mare moștenire i-au lăsat ei. În clipa aceea, în Camera Moldovei nu erau numai cei cari se vedeau, ci mai presus de dînșii toată acea pleiadă de eroi și sfinți prin cari țara Moldovei trăise, pentru a-i aminti noului Domn ce viitor strălucit se poate deschide pentru Romî-nime prin contopirea cu țara-soră. Strălucit moment! Și, când aici, peste cîteva zile numai, pe un drum sămănat cu binecuvîntări Alexandru Ioan I înainta cu farmecul tinereței și cavalerismului său în uniforma aceea care făgăduia parcă lupte de desrobire în viitor, când nu era față care să nu-i trimeată un zîmbet, nu era mîna care să nu-i trimeată o floare sau un gest de salutare, cine putea crede că toate lucrurile acestea vor dispărea, că se vor isprăvi, după trecere de abia șapte ani, prin trista noapte din Februar 1866. — tristă nu prin

urmările sale, ci prin caracterul său moral, tristă și prin toate vinovățiile celor din jurul Domnului, cari au putut ajuta și ei la acest act, la această rupere de solidaritate națională, la această veștejire a florii loialității?

De ce s'a îndeplinit acest lucru? De ce au trebuit nouă silințe, în împrejurări foarte grele, ca să se refacă un drum care o bucată de vreme fusese rătăcit?

Răspunsul îl vom găsi în anume greșeli ale generației dela 1859, greșeli pe care noi, deplorându-le, — fără a scădea sentimentul de recunoștință față de oamenii cari în împrejurările acelea *nu puteau* fi altfel —, trebuie, hotărît, să nu le repetăm.

Mai înainte de toate o întrebare: cine dă unui popor biruințele cele mari? Cine dă unui popor unirea și întregirea sa? Cine-i dăruiește triumful și serbătorile? Ar zice cineva, un credincios, — și ar avea dreptate în felul lui, dar nu dreptate întregă. — ar zice: o dă Dumnezeu. De sigur. În această noțiune dumnezeiască nu se cuprinde toată legitimitatea, toată dreptatea, toată răsplata cuvenită cui a muncit și a suferit? Neapărat. Dacă Dumnezeu ar însemna altceva, ce biserică nu s'ar cutremura în temeliiile sale? Dumnezeu înseamnă însă: o dreptate, care de multe ori este foarte zăbavnică, dar care sosește nelipsit la capăt și pe drum culege tot mai multe flori și daruri pentru a răsplăti pe acel care a răbdat și suferit mai mult. Să nu se plîngă

niciunul că dreptatea nu se face pentru dînsul: este în drum și, în clipa cînd se plînge, e nerecunoscător, pentru că atunci poate s'a adaus încă la răs-plata care va sosi neapărat la ceasul său.

Alții zic: națiunile se ridică, strălucesc și se întregesc prin altceva: prin noroc. Este o vorbă românească: norocul e pe proști, și vorba e foarte adevărată. Dar de aici nu urmează să dorești a fi prost ca să se învrednicească norocul de tine. Dacă însă norocul e pe proști, el nu rămîne în mîna proștilor niciodată. Este un fel de distracție a norocului să-i caute cînd și cînd pe dînșii; numai că doar celor cuminți și cinstiți li rămîne norocul, iar toți aceia cari stau cu mîinile întinse în aier, doar vor prinde ceva din diafana haină a zburătorului celui minunat, se înșeală. Cred că au prins ceva, întocmai cum fac copiii cari urmăresc razele de soare. Așa de frumoasă li pare raza de soare, așa de mare e bucuria cînd au pus mîna pe dînsa; dar, cînd se uită în mîna care s'a aruncat nerăbdătoare către lumină, nu mai găsesc nimic. Nu, norocul nu dă unui popor triumfurile sale.

Atunci se va spune: dacă Dumnezeu cere să fii muncitor, credincios și răbdător, dacă norocul nu e un favorisator al inerției și nepregătirii omenești, atunci cărui motiv extraordinar, minunat, se mai poate datori înălțarea popoarelor?

Este și teoria oamenilor de geniu.

Cea mai mare parte dintre școlari n'au avut niciodată în mîna cărțile, scrise în englezește, dar

traduse și în limba franceză, și chiar în românește, destul de bine, ale vestitului eugetător profetic engles Carlyle, cărți bune pentru suflet, care n'ar trebui să lipsească din nicio bibliotecă școlară. Cu toate exagerările care se găsesc în unele lucrări ale lui Thomas Carlyle, cu tot caracterul radical ideologic al operelor sale, cu toate artificiile voite de stil și toată predispoziția scriitorului de a se îmbăta el însuși de teoriile sale mistice, cu toate acestea este atîta îndemn către muncă, atîta credință în viață, atîta sănătate și moralitate în opera lui Carlyle, încît fiecare școală ar trebui să o ție, ca o evanghelie a vieții, în rafturile sale. El credea în eroi, și erou pentru dînsul înseamnă om de geniu; și atunci nația întreagă trebuie să îngenunche rugîndu-se lui Dumnezeu să-i trimeată eroul, profetul de care are nevoie în anume momente pentru a se ridica.

Noi să nu credem că Providența a fost atît de zgîrcită în ceia ce privește răspîndirea eroilor în umanitate: numai Dumnezeu știe cîți eroi a trimis între oameni, dar numai Dumnezeu știe, iarăși, cîți au putut face isprăvi între neoameni. Aceasta e esențialul. Energiile conducătorilor unui popor pot să se însutească, să se înmiască în mijlocul unui popor care-i susține prin colaborarea tăcută a muncii fiecăruia. Acesta este și secretul puterii Statelor. Nu e mai tare acel conducător de Stat în jurul căruia țipă mai multă mulțime, fiecare într'o atitudine ca pentru cinematograf, ci e mai puternic acela în

jurul căruia se îngrămădesc cei tăcuți și smeriți, dintre cari nu e unul care să nu se gîndească dacă în ceasul acela a făcut tot ceia ce trebuie pentru a înălța pe conducătorul său, pentru a-i înzeci puterile în folosul țerii și idealului pe care această țară îl urmărește. Nu cu cete de furibunzi se întemeiază lucruri mari, ci lucrurile mari se întemeiază prin oameni a căror atitudine samănă cu a unor adevărați credincioși în biserică. Numai Napoletanii strigă spre San Gennaiο ca să binevoiască a li da tot ce nu merită și la urmă un întreg vocabular de insulte se revarsă la adresa sfîntului recalcitrant. Cel credincios cu adevărat, acela nici nu amenință cerul, nici nu-i dă sfaturi la fiecare moment, ci cea mai bună rugăciune îi este aceasta: facă-se, Doamne, voia ta. Dar, cînd o zice, știe prin ce merită voia bună a lui Dumnezeu, și numai voia lui cea bună.

Din nenorocire generația dela 1859 n'a fost în împrejurări potrivite pentru a pregăti întreaga societate în acest sens, și vă voi spune imediat care sunt cauzele.

Una: restrîngerea vieții politice conștiente, a vieții sociale umane, a vieții culturale civilisate la cîteva mii de oameni dela suprafață. Kogălniceanu a spus-o, ca unul care a simțit mai întăiu caracterul acesta nestatornic al tuturor cuceririlor, caracterul acesta puțin rodnic al tuturor lucrurilor căpătate, cînd, într'un moment, față de anume împotriviri față de

largile sale idei democratice, striga: nu cu cîteva mii de boieri se face o țară. Pe urmă el a lucrat în acest sens, a încercat să ridice milioanele acestei țeri pînă la o viață economică, socială, politică, activă și pînă la o viață culturală demnă de timpul nostru. N'a avut răgaz, n'a avut oamenii, n'a avut mediul care-i trebuia, și s'a oprit în drum.

Credeți că după Unire, dacă Unirea ar fi fost făcută, nu de acei nobili tineri, tineri din cele d'întăiu familii, și de dînșii singuri, ci dacă ar fi fost făcută de milioane ca acel Ion Roată al cărui chip a rămas tipic și s'a amestecat în legenda eroică națională, credeți că nu s'ar fi produs în cîțiva ani de zile lucruri cu privire la care ni se înfioară de o sfîntă beție gîndul cînd urmărim numai cu ochii noștri setoși ceia ce apare în fundul zărilor albastre? Am fi noi încă așa de aproape de ultimul popas la care s'a oprit munca înnaintașilor, sau întreaga operă materială care stătea în programul lor s'ar fi îndeplinit, și noi nu ne-am ocupa azi decît de ultimele consecințe morale ale acestei îndepliniri materiale a idealului dela 1848? Ei bine, nu. Revenim la părerea lui Kogălniceanu: cu cîteva mii de oameni, fie chiar toți eroi, fie între ei și oameni de geniu, nu se întemeiază adevărat, nu se duce pînă la capătul idealului său, o societate.

A doua greșală fatală, impusă de timp — și de parte de mine de a preface această constatare de istoric îndurerat în lovitura unui critic acerb față de oamenii mari ai trecutului nostru —, o a doua

greșală a fost aceea că tineretul entusiast și capabil, tineretul viteaz dela 1848 și 1859 nu putuse să-și facă toată învățătura în țară, să-și desăvârșească educația în spirit exclusiv național. Kogălniceanu își începuse studiile într'un pension francez, a mers pe urmă într'o școală din Franța, la Lunéville; a vrut să treacă la Paris, dar a fost oprit, pentru că Parisul era considerat supt raportul ideilor politice ca un loc de perdițiune, și a fost strămutat la Berlin. A căzut acolo în împrejurări minunate din viața germană. Ce-și poate închipui cine cunoaște numai Germania de astăzi, atît de impunătoare, totuși, prin munca și solidaritatea ei, ce-și poate închipui cît de frumos era idealismul, zîmbitor față de omenirea întregă, dela 1830-40, al Germaniei vechi, bine-făcătoarea culturală desinteresată a omenirii întregi, cărcia nu-i cerea decît același avînt către un ideal general uman! A căzut Kogălniceanu în Germania pe vremurile cînd cel mai nobil fiu al ei era acela care represinta cu mai mult talent, cu mai multă credință pornirea nebiruită către înaltele culmi filosofice și artistice ale gîndului omenesc. Și s'a întors în țară cu sufletul fructificat de aceste influențe. Și era un om capabil de a căpăta prin intuiție și ceia ce nu-i dăduse școala. S'a cufundat în Cronici: două cuvinte ale unui biet călugăr, cîteva pagine tipărite într'o odioasă cirilică pe o hîrtie sugătoare care ar rebuta astăzi, ajungeau ca să-l ajute a regăsi firul tradițiilor naționale. Nimeni n'a iubit mai mult trecutul nostru

decît dînsul, în pieptul nimănui n'a bătut ritmul vieții naționale întregi cu mai multă intensitate decît în pieptul lui Mihail Kogălniceanu.

Dar, vedeți, acestea le fac eroii, și el era un erou între ceilalți; ceilalți însă nu sămănau cu dînsul, și n'au putut face același lucru. Instinctul genial li-a lipsit. Diplomați de talent, oratori admirabili une ori, scriitori cu meșteșug, oameni cari se înfățișează frumos în viața națională, dar legătura cu brazda țerii noastre, legătura cu oamenii brazdei, legătura cu toți cîți s'au strecurat pe pămîntul acestei țeri, *aceasta li-a lipsit*. Au făcut politică înaltă, literatură care se ridică spre culmile pe care le atinseseră cu mai mult avînt alte literaturi, străine. Au făcut toate cîte le voiți, dar ei nu s'au recunoscut în chip mai larg în țară, și țara nu s'a recunoscut în chip mai înalt într'înșii. Solidaritatea națională cu toți cîți sunt și cu toți cîți au fost a lipsit, din nenorocire, acestei generații.

Și atunci ce s'a întîmplat? Nu s'a încheiat anul Unirii, 1859, fără ca, mai presus de steagul celor două Principate Unite să se ridice fanioanele discordiei, ale luptelor dintre coteriile politice. Toată Domnia lui Cuza-Vodă a fost zbuciumată neconținut, descurajată, desgustată, și, cînd a murit la 1873, încă tînăr, Cuza-Vodă n'a murit de năcaz pentru căderea lui, ci de suprema desnădejde a unui om care văzuse că toate silințele sale, întovărășite și de atîta iertare, n'au putut preface societatea românească într'o singură falangă pentru

urmărirea aceluiași ideal. Ministere de trei-patru luni, intrigi odioase pentru cufundarea oamenilor mai necesari într'un moment dat, impunerea de mijloace revoluționare pentru a face, împotriva legalității, puțin bine, — aceasta a fost Domnia lui Cuza-Vodă. Și, dacă nu ar fi fost acele scăderi pe care le-am arătat, de jos s'ar fi ridicat un imens glas de protestare împotriva ambițiilor nesănătoase de sus, și, pe de altă parte, dacă ar fi fost o cultură națională serioasă, în fiecare clipă s'ar fi trezit o muștrare de cuget în sufletul oamenilor de talent, cari uitau așa de mult lucrurile mari ce stăteau în urmă pentru a vedea numai lucrurile meschine care-i ispitiau în față.

Da, dacă lucrurile acestea s'au întâmplat, și literatura timpului poartă vina. Să lăsăm pe Alexandri, pentru a nu spune că a doua zi după imnul Unirii spiritul luptelor de clase, de partide și de gaște l-a inspirat și pe acest mai mare între toți, ani de zile întregi, când nu-și consacra talentul nevoii de distracții și complimente a societății fine și neocupate din care făcea parte însuși. Să lăsăm pe Kogălniceanu, care e de acuma numai cuvântul viu pentru luptele sale. Am aici adunate, într-o carte de 300 de pagini, singurele rînduri care astăzi mai pot trezi în sufletul nostru, nu admirație, dar măcar un răsunset simpatice, care să se armonizeze cu ceia ce simțim și cugetăm noi, care să se poată potrivi cu cerințele noastre de stil în momentul de

față, a nu mai puțin de doisprezece poeți din epoca Unirii. În aceste 300 de pagini de format mic, este și Depărățianu, care n'a găsit un cuvânt pentru Unire, unul singur; este Nicolae Orășanu, vestit pentru pamfletele sale politice, dar care nu s'a ridicat mai presus de satirele consacrate biruinții partidului său; am aici pe Mihail Zamfirescu, al cărui ideal în materie literară era asămănarea cât mai deplină cu scrisul poezilor francesi contemporani, a căror limbă chiar o amesteca în chip cu totul disarmonic cu propria noastră limbă. Am apoi pe Nicolae Nicoleanu, care, cufundat în pesimismul său romantic, a descoperit o singură dată cu vârful degetelor coarda politică a lirei sale pentru a proslăvi, nu pe învingătorul de la Ianuarie 1859, ci pe răsturnătorii dela Februar 1866, cum a făcut și Baronzi, poet de mare talent, pe care fără îndoială nu-l prețuim în de ajuns pentru măestria versului său îndrăzneț. Am aici pe Nicolae Istrati, înfocat polemist dar opera lui polemică la 1856-9 era menită pentru păstrarea Moldovei mici și pentru împiedecarea patriei mari, iar drumul pe care-l știa mai bine nu era al lui Mihail Kogălniceanu, ci acel care ducea la Agenția austriacă, de unde au pornit cele mai înveninate intrigi împotriva îndeplinirii actului de la 1859, și amintirea lui este legată mai mult decît de talentul său de rolul detestabil pe care l-a jucat atunci.

În volumul acesta sunt și scrierile lui Dăscălescu, un tînăr de talent fără îndoială, care, între hărțuieli

vulgare, n'a lăsat niciun rînd închinat idealului timpului său. Și, atunci cînd la un prilej ca acesta noi căutăm cu atenție în toată literatura timpului acele cîntece care să învîioreze, să îndemne sufletele tineretului de astăzi, trebuie să ne coborîm la scrierile lui Gheorghe Sion, mai mult versificator decît poet, la paginile în care, instinctiv, dibuind, el găsia puțină frumuseță, cu toată lipsa lui de pregătire culturală și de simț al armoniei, la ale lui Gheorghe Tăutu, care, e drept, se ridica mult peste insuficiențele carierei sale de scriitor —, pentru a găsi două-trei bucați într'adevăr frumoase, dar nici acelea, fără îndoială, la înălțimea momentului mare cînd au fost scrise.

Se poate zice că această literatură a epocii Unirii a pătimit și ea de același păcat de care a pătimit întreaga societate. De oare ce și acești poeți și prosatori nu căzuseră din cer, ci și ei se formaseră în mediul special al generației dela 48, scrisul lor se făcea neconținut, nu cu ochii la visiunea proprie, la icoana originală a neamului lor, ci după alte scrisuri, care ele stăteau neconținut înaintea ochilor, stăpînîndu-i și vrăjindu-i: opera lui Victor Hugo, a lui Théophile Gautier; pentru unii, cu inspirațiunea mai mediocră, mai aproape de pămînt, opera lui Béranger, pentru alții, mai sentimentali, opera lui Lamartine. Copiști stăruitori, stînd fiecare cu modelul înaintea lui și redînd foarte onest, cu talent de formă, ici și colo cu izbucniri ale temperamentului propriu, ceia ce cetiseră. Dar

credeți că un popor se ridică, devenind în întregimea lui un nebiruit erou colectiv, prin còpii talentate ale scrisului și prin urmare ale cugetării și simțirii *altui* popor? Ori din viața însăși, în present și în trecut, a neamului trebuie să izvorască acele aspirațiuni, îmbrăcate apoi în haina superioară a poeziei, care revoluționează, înnebunesc, silesc la biruință o societate?

Noi am avut într'un moment, în anul din urmă, un singur cîntec pe care neamul întreg să-l primească și să-l recunoască: acel cîntec pe care de cîte ori îl auzim, de atîtea ori întreaga noastră ființă se înfioară, cîntec făcut, nu după regulile poetice stricte, și nu pentru afișarea la vitrină, ci izbucnit din singurătatea iubirii pentru neam a unui tînar care s'a stins în sărăcie și nenorocire, — acel «La Arme» al lui Iosif, care va rămînea dela început și pînă la sfîrșit o bucată de poezie nemuritoare pentru o însușire a sa: pentru că această cîntare este imediată, spontană, sinceră, umană și națională (aplause).

În clipa de astăzi nu se poate spune în de ajuns oamenilor politici să adîncească din ce în ce mai mult viața noastră națională, oamenilor veghetori să dea o basă cît se poate mai largă vieții noastre populare, cuprinzînd în viața morală a națiunii cît mai multe din elementele materiale ale acestei vieți; nu se poate spune prea mult educatorilor să caute a face din școala românească ceva atît de desăvîrșit, atît de complet, atît de satisfăcut prin sine

însuși, încît să nu mai fie nevoie de pelerinagiile în străinătate ale oamenilor cari ajung mai mult să proclame deșertăciunea școlilor noastre, adesea mult mai bune de cum ni le închipuim, de cum și le închipuie tineretul pretențios, care crede că pentru cei 17 ani ai săi, dublați de averea părinților, nu există loc potrivit de învățătură în această țară (ilaritate, aplause).

Să se facă bilanțul cîndva, și atunci se va vedea de unde au ieșit oamenii folositori societății noastre: din umilele noastre școli desprețuite, sau din acele școli, folositoare națiunii *lor*, ale Apusului, în care noi vedem numai un mijloc de a scoate la iveală luxul, puterea de bogăție și trufia personalității unei părți din tinerimea noastră!

Tot așa după cum trebuiesc date aceste învățături ca să avem în sfîrșit oameni pătrunși de sufletul neamului, trăind după datinele țerii, consacrați numai idealului ei, tot așa trebuie să spunem și scriitorilor de astăzi: lăsați la o parte jucăria ne-
trebnică a silabelor sonore; lăsați la o parte schima caraghioasă, antipatică dela o bucată de vreme, a unei genialități care e cu mult mai rară de cum cred atîția din pretinsele genii ale tineretului nostru și care, atunci cînd este, n'are nevoie de plete, nici de crăvăți speciale, nici de o îmbrăcăminte particulară ca să răsară victorioasă în ochii tuturor; lăsați la o parte ultimele mode ale societăților apusene, care, vă asigur, vor rămînea, împreună cu ar-

mele sfărîmate, în fundul tranșeelor, unde intelectualii de acolo au ajuns să înțeleagă ce e viața cea adevărată și în ce fel trebuie să se vorbească unei societăți de sufletul ei cel adevărat. Jos masca de pe fețele pregătite ca pentru o reprezentație de teatru (aplause puternice)! Curați la chip, lepădînd toate pretențiile, care nu sînt decît cîrje pentru insuficiență și pentru lipsa de talent, coborîți-vă din nou în mijlocul unei naturi care vă va însănătoșa, în mijlocul vieții naționale dătătoare de puteri, în mijlocul unui popor ale cărui aspirații trebuie să lesorbiți, pentru a face din literatură, nu un miserabil șvarț de cafea, rămas în socoteala chelnerului, ci prețiosul lichid al sîngelui românesc, care, primind idealul văzduhurilor largi, înviorează și face să trăiască organismul (aplause entusiaste).

Noi prin noi nu putem vorbi către toți, și rolul unei literaturi este rolul unui glas care vorbește în fiecare moment fiecăruia. Vorbele bune ale noastre se pierd, chiar cînd sunt frumoase; vorbele bune ale voastre se sapă în bronzul eternității. Oricînd, ne puteți întoarce către clipa cea mai fericită din cugetarea și simțirea voastră. Și atunci, dacă nu voiți să prefaceți minunea dumnezeiască a scrisului în blăstăm și caricatură, dați ceia ce se cere dela conducătorii sufletului unui popor. Faceți-vă oamenii acestui pămînt, oamenii acestui neam, oameni sănătoși și de credință, oameni cari să răspîndească în societate adevăratul element ce-i trebuie pentru a fi puternică, mîndră și biruitoare.

Aceste învățături le putem lua din literatura Unirii. Și, orice ar sta înaintea noastră, orice ni-ar rezervă soarta, să păstrăm în minte o învățătură, o învățătură care se proclamă acuma lumii în infernalul zgomot al miilor și miilor de tunuri, în drăceasca bucurie barbară pentru satele și orașele care dispar, în prăbușirea atîtor civilizații, pe care le vom putea plînge, dar a le reface așa cum au fost, niciodată: învățătura aceea că un popor se ridică, se menține și biruiește numai prin cultivarea continuă a tuturor forțelor naționale și printr'o solidaritate nebiruită a tuturorora în jurul aceluiași steag, ținut și apărat, cu minți libere, de mîni sănătoase. (Aplause entusiaste, îndelung prelungite.)

STENOGRAFIAT DE H. STAHL.
